

АНАЛІЗ ФАКТОРА ПОПУЛЯЦІЇ ВОВКА (*Canis lupus*) В МИСЛИВСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ «ІЗБИЦЬКЕ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Євтушевський М. Н.

Харківська державна зооветеринарна академія

Пієв С. М.

ДП «Вовчанське лісове господарство»

Проведений аналіз фактора популяції вовка (*Canis lupus*) в мисливському господарстві «Ізбицьке» Харківської області засвідчує згубний вплив хижака на чисельність козулі (*Capreolus capreolus*), кабана дикого (*Sus scrofa*) та зайця (*Lepus euroaeus*). При щільності населення вовка 1 голова / 1 тис. га чисельність молодняка диких копитних скоротилась майже наполовину. Доля домашніх тварин у живленні вовка, переважно падла, не перевищувала 7%. В зв'язку з інтенсивним переслідуванням людиною, в останні роки вовк не створює великих зграй: переважають одинаки.

вовк, популяція, копитні, живлення, полювання

Актуальність проблеми. Екологія вовка (*Canis lupus*) як виду на сьогодні добре вивчена, проте єдиного погляду на його роль в біоценозах не існує. Поширена думка, що вовк підлягає повному винищенню [8], оскільки він дуже небезпечний як для диких, так і для домашніх тварин і самої людини. Щоправда, випадки нападу вовка на людину вкрай рідкісні. Із законів, які беруть вовка під захист, широко відомий лише той, який забороняє добувати вовка ядовитими приманками [4].

Інші ж дослідники [2, 3, 6, 7, 9, 10] при аналізі фактора популяції вовка в екосистемах звертають увагу на його важливе значення в природньому відборі і пропонують не знищувати хижака до останньої особини, а управляти популяціями, головним чином – регулювати чисельність. При цьому багато залежить від статусу території, на якій перебуває вовк. На заповідній території до нього має бути один підхід, у мисливському господарстві – інший.

При існуванні великих колективних господарств з розвиненим скотарством та вівчарством вовки жили переважно за рахунок цих тварин, в тому числі падла. У той період було введено премію за добутого вовка. Із занепадом вказаних галузей вовк майже повністю позбувся цього джерела живлення.

Наші дослідження пов'язані з конкретними умовами мешкання вовка та добування ним їжі в мисливському господарстві «Ізбицьке», яке працює за сучасними схемами інтенсивного природокористування, та на прилеглих територіях.

Матеріал, методи досліджень. МГ «Ізбицьке» розташоване на території Вовчанського району Харківської області. Мисливські угіддя представлені масивами лісництва ДП «Вовчанське лісове господарство», ріллею, сіножатями та пасовищами сільськогосподарських підприємств і водно-болотними угіддями. Загальна площа охоплених нашими дослідженнями угідь складає 37,0 тис. га, в тому числі лісових 20,0 тис. га, польових – 15,0 тис. га, водно-болотних – 2,0 тис. га.

Кліматичні, гідрологічні умови, рельєф та рослинність в районі розташування мисливського господарства цілком сприятливі для ведення господарства на оленів (*Cervus elaphus*, *Cervus nippon hortulorum* Sw.), дикого кабана, козулю, лося (*Alces alces*).

На орних землях вирощують різні сільськогосподарські культури, із яких соняшник залишається на полі до глибокої осені, а десятки гектарів кукурудзи навіть зимують, що важливо для мисливського господарства.

На узліссях, численних ярах та вздовж водойм зустрічаються важкопрохідні чагарникові зарості із терну (*PRUNUS SPINOSA L.*), калини звичайної (*Viburnum opulus L.*), бузини чорної (*Sambucus nigra L.*), обліпихи (*Hippophae rhamnoides L.*), шипшини (*Rosa canina L.*), маслинки вузьколистої (*Elaeagnus ariguburolm L.j*), бруслини бородавчастої і європейської (*Euonymus verrucosa Scop., E.- europaea L.*), черемхи звичайної (*Padus racemosa (Lam.) Gilib*), малини звичайної (*Rubus idaeus L.l.*). У заплавах Сіверського Дінця і на болотах поширені чагарникові верби (*Salix caprea L., S. acutifolia Willd.*).

Серед покритих лісом земель переважають насадження старших вікових груп. Молодняки займають біля 20 % лісової площі. Основною лісоутворюючою породою є дуб черешчатий (*Quercus robur L.*).

Територія мисливського господарства заселена мало, що при слабкому розвитку доріг загального користування та безпосередній близькості державного кордону полегшує охорону угідь.

У літній період спостереження за вовками були переважно епізоотичними. Значно детальнішого характеру вони набували при випадінні снігу.

Одночасно з вивченням екології вовка проводилось стеження за структурою популяцій його жертв - копитних, та оцінка їхньої кормової бази.

Вивчення живлення окремих особин проводили на основі аналізу зібраних 39 екскрементів та при розтині 7 шлунків, в яких розпізнавали залишки шерсті, кісток і рослин. Добутих вовком тварин знаходили за слідами до місця здобичі, всього проведено 6 стежень.

В добутих екземплярах вік визначали за вагою тварин та структурою зубів [5].

При вивченні чисельності вовків використовувалась імітація виття з наступним нанесенням місця перебування звірів на картографічні матеріали.

Результати досліджень. Районний центр Харківщини – місто Вовчанськ – своєю назвою зобов'язаний великим поширенням в минулому на його території вовка. Сьогодні вовк зустрічається в усіх районах області. Його середня чисельність перевищує 150 голів (рис. 1).

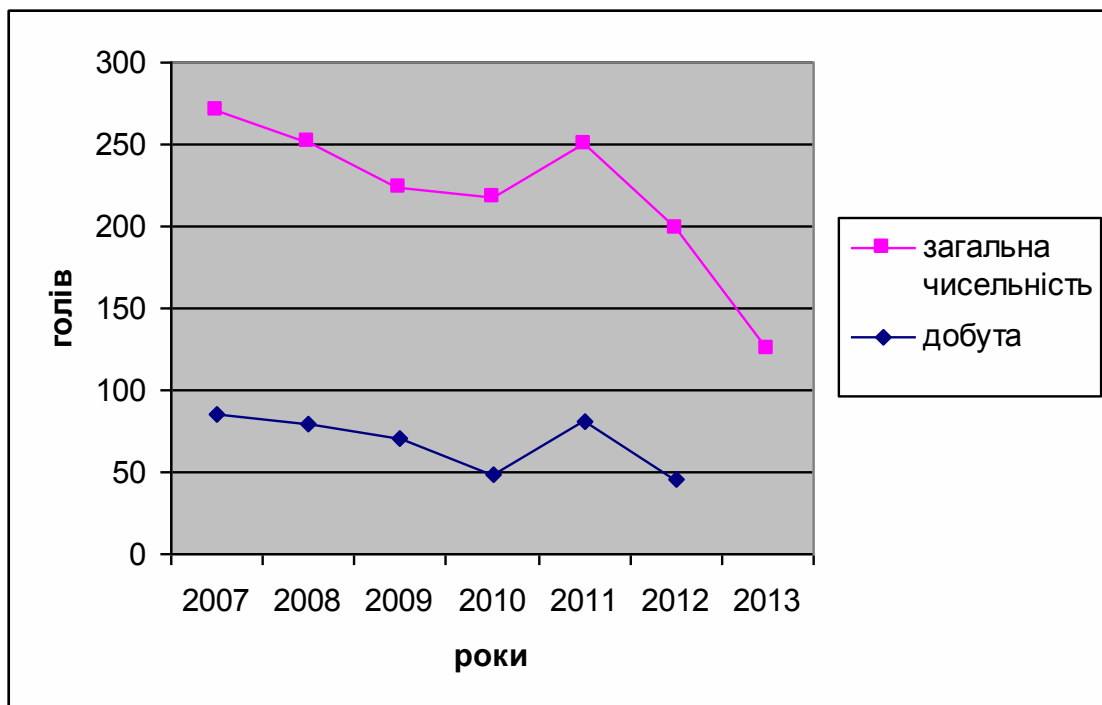

Рис. 1. Чисельність та виловлення вовка в Харківській області

Найбільш чисельний він у північно-східних районах області. Є свідчення, що чисельність вовка в цих місцях завжди була найвищою у порівнянні з іншими територіями Слобожанщини. Навіть у 70-80 рр. минулого століття, коли в Україні велась посилена боротьба з вовком, тут продовжували зустрічатися одинаки та навіть пари. Очевидно, вовки проникати сюди із сусідньої Белгородської області. Серед розгалужених ярів і зарості чагарників Вовчанського району вони знаходили пристанище і корм.

Влітку залишки диких копитних в екскрементах вовка зустрічаються рідше (40,0 %), ніж взимку (66,6 %). Серед компонентів живлення на першому місці влітку стоять мишовидні гризуни (70,0 %).

При вивченні екскрементів вовка, зібраних в осінній період, залишки кабана виявили в 45,5 % усіх випадків, козулі – 27,3 %, зайця 9,9 %, мишовидних гризунів – 72,7 %. При розтині шлунків вовка в зимовий час у всіх тварин виявлені залишки диких копитних. Жертвами вовка часто стають молоді тварини, хоча фахівці стверджують, що в більшості випадків вовк справляється з тваринами любого віку [7]. Він ріже самців оленя, які виснажились під час гону, заганяє зграєю і вбиває лося і навіть кабана-сікача, але оскільки при цьому бувають жертви серед самих нападників, то хижаки, зазвичай, відмовляються нападати на крупних та небезпечних тварин. Зате вовки успішно добирають підранків після полювання мисливців, незалежно від їхньої видової належності, віку та статі. Падло частіше дістається вовку після сходження снігу.

Судячи із швидкого зменшення чисельності завезених в господарство муфлонів, вони стали найдоступнішими жертвами вовка.

На 2012 р. щільність населення вовка в мисливському господарстві «Ізбицьке» та прилеглих територіях досягла 1 голови на 1 тис. га. Висока щільність пояснюється наявністю багатой кормової бази і добрими захисними умовами. Відомо, що на заповідних територіях, при відсутності фактору полювання та достатніх запасах корму, щільність населення вовка може досягати 4,0-7,5 особин /1 тис. га. [1]. Для «Ізбицького» наявна щільність популяції вовка обернулася великими втратами. Хижаки впродовж місяця різали до 4 козуль або поросят, а отже, за рік число жертв могло досягати півсотні голів. Проте полювання вовка не завжди вдалося, і тоді вони витримували тривале голодування або переходили на інші корми.

В пошуках здобичі вовк може робити великі переходи. Стріляного та наляканого вовка біля державного кордону вранці виявили на віддалі 20–25 км від попереднього місця (в Старосалтівському лісництві). Обережно рухаючись, час від часу використовуючи шляхову мережу, вовки міняють місце перебування переважно вночі.

Регулювання чисельності вовка на даній території здійснюється працівниками мисливського і лісового господарства. Впродовж осені 2013 року полювання на зниження чисельності вовка проводилось щосуботи. Постійне турбування не дозволяло вовкові створювати великі зграї, як це властиво виду. Переважали одинаки. Лише впродовж одного року в господарстві відстріляли 11 голів та трьох поранили. Середній вік добутих вовків становив 2,9 року.

В «Ізбицькому» вовків знищують з метою збільшення чисельності диких копитних та зайця в мисливських угіддях. У ряді країн вовк входить у список крупних мисливських тварин, добувати яких можна лише за ліцензіями. В МГ «Ізбицьке» сьогодні вовка можна добувати в будь-якій кількості без ліцензії. Щоправда, густі чагарники серйозно заважають вигону вовка з ярів.

Влітку вовк зустрічався на всій території господарства, з другої половини літа - найчастіше в кукурудзі (*Zea mays* L.) та соняшнику (*Helianthus annuus* L.). При скошуванні цих культур копитні залишають їх, а слідом за ними переміщуються і вовки.

При вивченні стану популяції диких копитних в МГ «Ізбицьке» виявили, що вони добре забезпечені кормами впродовж усього року і жодної деградації кормової бази не спостерігається, а доля щорічного вилучення за лімітами незначна: кабана – 12%, козулі – 9%. В той же час збереженість молодняка копитних до наступної весни не перевищує 50 %, що напряму пов'язано із негативним впливом вовка на популяцію.

Так же успішно полюють вовки на зайців, коли ті виходять жирувати на озиму пшеницю (*Triticum durum* Desf., *T. aestivum* L.). Це примушує «Ізбицьке» мобілізувати всі сили на боротьбу з хижаком. Лише після безперервного переслідування впродовж осені 2013 р. уцілілі хижаки перемістились за межі господарства.

В заповідниках та національних парках вовкові відводиться інша роль, ніж у мисливських господарствах, а саме: утримувати чисельність своїх жертв у рамках оптимальної ємності кормових угідь [11, 12]. До того ж, добуваючи старих та знесилених тварин, він виконує селекційні функції. В зв'язку з цим, перед працівниками природоохоронних установ виникає потреба не знищувати повністю вовка, а лише управляти його чисельністю. Дії, спрямовані на повне винищення вовка, розцінюються як збиткові для екології.

Висновки:

1. За останні роки на території мисливського господарства «Ізбицьке» вовки стали основними споживачами біомаси копитних і зайця. Масштаби шкоди пов'язані з великою чисельністю хижаків.

2. Територіально вовки найчастіше перебували поблизу своїх жертв: у великих лісових масивах та ярах, зарослих чагарниками, серед високостеблових сільськогосподарських культур. Найчастіше їхніми жертвами ставали молоді, ослаблені та підранені копитні, не здатні втекти.

3. Вовк відіграє певну позитивну роль в оздоровленні популяції своїх жертв, що важливо для особливо охоронюваних територій. Але в мисливських господарствах, де функції селекціонера бере на себе мисливець, вовк є серйозним конкурентом людини у використанні м'ясних ресурсів дичини.

4. Збитки, які вовк наносить скотарству, сьогодні незначні, і при вирішенні долі вовка до уваги не приймаються.

Список використаних джерел

1. Бибииков Д. И. Состояние популяции, охрана и изучение крупных хищных зверей в Северной Америке (на примере волка и пумы) / Д. И. Бибииков, В. И. Караваева. – М. – 1976. – С. 86.
2. Висящев Г. Смотреть через прорезь прицела / Г. Висящев // Охота и охотничье хозяйство. – 1978. – № 9. – С.13.
3. Завацкий Б.П. Роль волка в биоценозах Саяно-Шушенского заповедника / Б.П. Завацкий // Роль крупных хищников и копытных в биоценозах заповедников. Сборник научных трудов. – М. – 1986. – С. 35–54.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – №10. – С. 108).
5. Клевезаль Г. А. Определение возраста млекопитающих / Г. А. Клевезаль, С. Е. Клейненберг. – М., 1967. – С. 3–141.
6. Кудактин А. Н. Волк в Кавказском заповеднике / А. Н. Кудактин // Охота и охотничье хозяйство. – 1984. – №1. – С. 8–9.
7. Кудактин А. Н. Влияние волка на копытных в Кавказском заповеднике. / А.Н. Кудактин // Роль крупных хищных и копытных в биоценозах заповедников. Сборник научных трудов. – М.,1986. – С. 21–35
8. Макридин В. Не разводите волков, а вести хозяйство / В. Макридин // Охота и охотничье хозяйство. – 1972. – № 8. – С. 8.
9. Шварц С.С. Экологические закономерности эволюции / С.С. Шварц // М. : Наука. – 1980. – 277 с.
10. Шмальгаузен И.И. Избранные труды. Пути и закономерности эволюционного процесса / И.И. Шмальгаузен // М. : Наука. – 1983. – 360 с.
11. Allen D. L. and Mech L. D. Wolves versus moose on Isle Royale. / D.L. Allen and L. D.Mech// National Geographic Magazine. – 1963. – V. 123. – № 2. – P. 200–219.
12. Mech L. D. The wolf: the ecology and behavior of an endangered species. / L. D. Mech // N. Y. – 1970. – 384 p.

References

1. Bibikov DI, Karavaeva VI. Population status, protection and study of large wild animals in North America (exemplified by the wolf and cougar). Moscow 1976. 86.
2. Visyashev G. To look through the sighting notch. *Okhota i okhotnichye khozyaystvo*. 1978. 9: 13.
3. Zavatskiy BP. The role of the wolf in biocenoses of the Sayano-Shushenskoye Reserve. *The Role of Large Predators and Hoofed Mammals in Biocenoses of Reserves*. Collection of scientific papers. – Moscow. – 1986. – C. 35–54.
4. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on outfitting companies, hunting and fishing, protection, usage and reproduction of fauna" (Gazette of the Supreme Council of Ukraine (GSC).2010. 10: 108).
5. Klevezal GA, Kleynenberg SE. Determination of mammals' age. Moscow. 1967. 3–141.
6. Kudaktin AN. Wolf in the Caucasus Nature Reserve. *Okhota i okhotnichye khozyaystvo*.1984.1: 8–9.
7. Kudaktin AN. Impact of the wolf on hoofed mammals in the Caucasus Nature Reserve. *The Role of Large Predators and Hoofed Mammals in Biocenoses of Reserves*. Collection of scientific papers. Moscow.,1986. 21–35.
8. Makridin V. Not to breed wolves, but to keep farms. *Okhota i okhotnichye khozyaystvo*. 1972. 8: 8.
9. Шварц SS. Ecological patterns of evolution. Moscow: Nauka. 1980. 277.
10. Shmalgauzen II. Selected Works. Ways and patterns of the evolutionary process. Moscow: Nauka. 1983. 360.
11. Allen DL, Mech LD. Wolves versus moose on Isle Royale. *National Geographic Magazine*. – 1963. 123 (2): 200–219.
12. Mech LD. *The wolf: the ecology and behavior of an endangered species*. N. Y. 1970. 384.

АНАЛИЗ ФАКТОРА ПОПУЛЯЦИИ ВОЛКА (*Canis lupus*) В ОХОТНИЧЬЕМ ХОЗЯЙСТВЕ «ИЗБИЦКОЕ» ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Евтушевский Н. Н.

Харьковская государственная зооветеринарная академия, г. Харьков

Пиев С. Н.

ГП «Волчанское лесное хозяйство»

волк, популяция, копытные, питание, охота

Проведенный анализ фактора популяции волка (*Canis lupus*) в охотничьем хозяйстве «Избицкое» Харьковской области показывает губительное влияние хищника на численность косули (*Capreolus capreolus*), кабана дикого (*Sus scrofa*) и зайца (*Lepus europaeus*). На 2012 г. плотность населения волка в охотничьем хозяйстве «Избицкое» и прилегающих территориях достигла 1 головы на 1 тыс. га. При этом численность молодняка диких копытных сократилась почти наполовину. Частица домашних животных в питании волка, преимущественно падали, не превышала 7%. Имеются доказательства, что численность волка в этих местах всегда была выше других территорий Слобожанщины. По-видимому, волки приходят сюда из соседней Белгородской области

Летом остатки диких копытных в экскрементах волка встречаются реже (40,0 %), чем зимой (66,6 %), на первом месте стоят мышевидные грызуны (70,0 %). Волки успешно охотятся на зайцев, когда те выходят жировать на озимую пшеницу (*Triticum durum Desf.*, *T. aestivum L.*).

Регулирование численности волка на данной территории осуществляется работниками охотничьего и лесного хозяйства. В течение осени 2013 года охота на волка проводилась один раз в неделю по субботам. Постоянное беспокойство не позволяло волку создавать крупные стаи, превалировали одиночки. В течение всего одного года в хозяйстве отстреляли 11 голов и 3 ранили. Средний возраст добытых волков составлял 2,9 года. Лишь только после непрерывного преследования в течение осени 2013 года уцелевшие хищники переместились за пределы хозяйства.

Летом волк встречался на всей территории хозяйства, со второй половины лета – чаще всего в кукурузе (*Zea mays L.*) и подсолнечнике (*Helianthus annuus L.*). Во время уборки этих культур копытные покидают их, а следом за ними перемещаются и волки.

Выводы:

1. За последние годы на территории охотничьего хозяйства «Избицкое» волки стали основными потребителями биомассы копытных и зайца. Масштабы ущерба связаны с большой численностью хищника.

2. Территориально волки чаще находились вблизи своих жертв: в больших лесных массивах и оврагах, заросших кустарниками, среди высокостебельных сельскохозяйственных культур. Чаще жертвами становились молодые, ослабленные и подраненные копытные, неспособные убежать.

3. Волк играет определенную положительную роль в оздоровлении популяций своих жертв, что важно для охраняемых территорий. Но в охотничьих хозяйствах, где функции селекционера берет на себя охотник, волк является серьезным конкурентом человека в использовании мясных ресурсов дичи.

4. Убытки, которые волк наносит скотоводству, сегодня незначительны и при решении судьбы волка во внимание не принимаются.

ANALYSIS THE WOLF POPULATION (CANIS LUPUS) IN THE OUTFITTING COMPANY "IZBITSKOYE" IN THE KHARKIV REGION

Yevtushevsky N. N.
Kharkiv State Zooveterinary Academy

Piyev S. N.
SE "Volchansk Forestry"

wolf, population, hoofed mammals, feeding, hunting

The analysis of the wolf population (*Canis lupus*) in the outfitting company "Izbitkoye" in the Kharkiv region shows a devastating impact of the predator on the numbers of the roe deer (*Capreolus capreolus*), wild boar (*Sus scrofa*) and hare (*Lepus europaeus*). In 2012 the population density of the wolf in the outfitting company "Izbitkoye" and neighboring territories reached 1 head per 1 thousand ha. At the same time the number of young wild ungulates depopulated by nearly half. Percentage of domestic animals, predominantly carrion, in the wolf's ration did not exceed 7%. There is evidence that the number of wolves in these areas has always been higher than in other areas of Slobozhanshchina. Apparently, wolves come here from the neighboring Belgorod region.

In summer carcasses of wild ungulates in wolves' excrement are less common (40.0%) than in winter (66.6%); mouse-like rodents rank first (70.0%). Wolves successfully hunt rabbits when they go to fatten on winter wheat (*Triticum durum Desf.*, *T. aestivum L.*).

The wolf number in this area is regulated by the personnel of the outfitting company and forestry. In the autumn of 2013, wolves were hunted once a week on Saturdays. Constant anxiety prevented wolves from forming large packs, and singles dominated. 11 animals were shot, and 3 were wounded in the forestry within one year only. The average age of killed wolves was 2.9 years. Only after continuous persecution during the autumn of 2013 surviving predators moved beyond the forestry territory.

In summer wolves were seen on the whole territory of the forestry, from the second half of the summer – most frequently in maize (*Zea mays L.*) and sunflower (*Helianthus annuus L.*). When these crops are harvested, ungulates leave them, and wolves follow them.

Conclusions:

1. In recent years, on the territory of the outfitting company "Izbitkoye" wolves became major consumers of ungulate and hare biomass. The extent of damage is associated with large numbers of predators.

2. In terms of location, most wolves were near their prey: in large forests and bushed ravines, among tall-stem agricultural plants. Young, weak and wounded hoofed mammals, unable to escape, more frequently became prey.

3. The wolf plays a certain positive role in improving their prey populations, which is important for protected areas. But in outfitting companies, where a hunter takes over the breeder's functions, the wolf is a serious competitor of the human in using game meat resources.

4. Today, the damage that wolves do to animal husbandry is insignificant and ignored, when the wolf's fate is under consideration.